

В.Ф.ВЕРСТЮК

ДО 70-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА Р.Я.ПИРОГА

Історія як наука – професія пізньої зрілості. Уміння піднятися над часом, зайняти позицію об'єктивного обсерватора, побороти у собі пристрасті та симпатії, які можуть завадити встановленню істини, приходять не лише з формальними дипломами, але і з набутим життєвим досвідом. Його масштаб, поза всяким сумнівом, накладає відбиток на масштаб історика. Широко і сміливо осмислювати суспільне буття може лише людина, яка не тільки має добру теоретичну університетську підготовку, але й непересічне знання суспільних реалій. Постать Руслана Яковича Пирого є блискучим підтвердженням цієї тези. Він з'явився на світ 16 червня 1941 р., лише за п'ять днів до нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. Народився практично на західному кордоні, у місті Львові, яке відразу ж стало об'єктом авіаційних бомбардувань. Війна наклала трагічний відбиток на долю родини Пирогів. Уже на другий день бойових дій під час авіанальоту загинула його дворічна сестра Людмила, а восени 1943 р. під Ленінградом – батько Яків Петрович. Дитяча пам'ять зберегла назавжди біду і горе воєнного лихоліття.

Дитинство пройшло у селі Супротивна Балка на Полтавщині, де мати – Марія Павлівна – працювала вчителем історії в місцевій школі. За відсутності батька великий вплив на Руслана справляв дід Павло Юхимович – учасник російсько-японської, Першої світової та громадянської воєн. Уже змалку хлопець знав про бої під Мукденом, Брусиловський прорив та шомполи гетьманських «стражників».

Хоч історія й була однією з улюблених шкільних дисциплін, однак після закінчення з медаллю середньої школи юнак вирішив стати медиком, а відтак вступив до Полтавського медичного училища, після закінчення якого отримав диплом фельдшера. Цей диплом одразу ж зробив його завідувачем сільського медпункту. Із розповідей Руслана Яковича, медпункт став його першим життєвим університетом, де формувались і відповідальність, і оперативність у роботі, де накопичувалося знання людської психології, вибудовувалися стосунки з сільською громадою та колгоспним колективом. Як і більшість молодих радянських хлопців мав відслужити строкову військову службу. Її проходив в елітній десантній дивізії, не один десяток разів стрибав із парашутом. Після армії мріялося вступити до медінституту. Та не судилося. Дві спроби виявилися невдалими. Напевно сьогодні він про це не шкодує, але тоді, у середині 1960-х рр., довелося зробити крутий життєвий поворот.

1965 р. Р.Я.Пиріг став студентом історичного факультету Харківського університету. Почався новий етап у житті – харківський. Довелося не лише освоювати граніт науки, але й набувати досвід життя у великому промисловому місті. Харківський університет у ті часи був чи не найчисельнішим вищим навчальним закладом України, мав блискучий професорський склад, у тому числі й на історичному факультеті. Тут працювали відомі професори В.І.Астахов, А.П.Ковалевський, С.М.Королівський, Г.М.Попов, І.К.Рибалка, Б.А.Шрамко та ін. Основи архівної справи читала знана історик-архівіст Є.П.Шаталіна, однокурсниця Ю.Ю.Кондуфора. Згодом вони обоє стали співробітниками Інституту історії АН УРСР, а академік Ю.Ю.Кондуфор понад десятиріччя очолював цю наукову установу.

Відмінне навчання, чималий, як для студента, життєвий досвід та партійний стаж дозволили обрати Р.Я.Пирого заступником, а згодом секретарем комітету комсомолу університету. Попри завантаженість громадською роботою він знаходив

час для наукових досліджень, захоплювався вивченням історії партії боротьбистів. Це був достатньо сміливий як для того часу крок, вибір подібних тем не вітався. Хоч праця була відзначена республіканською премією, однак проблема була визнана неприйнятною для дипломної роботи. Довелося готувати іншу – про публікації документів з історії громадянської війни.

Університет Руслан Якович закінчив із відзнакою, яка відкривала шлях до аспірантури, але навчання довелося відкласти у зв'язку з обранням заступником секретаря парткому університету. Та й вибір теми кандидатської дисертації виявився доволі складним. Розпочате дослідження проблем внутрішньопартійної боротьби в КП(б)У на початковому етапі її діяльності опинилося в епіцентрі гострої дискусії при підготовці чергового видання «Нарисів історії Комуністичної партії України». Не радили братися за цю тему й у координаційній раді при Інституті історії партії у Києві.

Зрештою довелося зупинитися на менш дражливій темі – «Партійне будівництво на Україні (липень 1918 – березень 1919 рр.)». Фактично йшлося про надзвичайно складний процес створення з окремих осередків РКП(б), які раніше автономно існували в Україні, консолідованої Комуністичної партії (більшовиків) України. Предметом дослідження стала боротьба «правих» і «лівих» в КП(б)У. Праця в партархівах Москви і Києва, областей республіки, консультації з відомими науковцями – П.Я.Голубом (Москва), М.М.Липовченком, Г.Л.Нікольниковим, В.П.Горшковим (Київ), Л.С.Чорномазом (Харків), вимогливість наукового керівника Ю.В.Шиловцева дозволили підготувати ґрунтовне наукове дослідження.

Сьогодні колишній дисертант не без усмішки згадує, що найбільшу складність становила неодмінна вимога критики «буржуазно-націоналістичних фальсифікаторів» історії КП(б)У. Пікантність критики полягала в тому, що доступу до їхніх праць радянські дослідники не мали, а «критикувати» мусили. У червні 1976 р. Р.Я.Пиріг достроково захистив кандидатську дисертацію. Навчання в аспірантурі дозволило оволодіти дослідницьким інструментарієм, дало досвід роботи з історичними джерелами, сформувало тематично-хронологічну зацікавленість подіями революції та громадянської війни в Україні, яка суттєво трансформувалася, але збереглася до цього часу.

Після закінчення аспірантури Р.Я.Пиріг працював старшим викладачем, деканом по роботі з іноземними студентами. Очевидно, ця обставина у поєднанні з дипломом кандидата історичних наук та досвідом партійної вузівської роботи стали вирішальними при рекомендації його на посаду інструктора відділу науки і навчальних закладів ЦК Компартії України. Виклик був непростий, доводилося залишати обжитий, уже добре знайомий Харків, набутих друзів, чимало зв'язків, квартиру та їхати до Києва, столицю республіки, що суттєво відрізнялася характером життя від промислового Харкова, та й рівень завдань, які пропонувалося виконувати, був значно вищим. Напевно, сумніви були, але виклик був прийнятий. Відповідальна партійна робота залишала мало часу для творчих занять. І все ж він публікує наукові, публіцистичні статті, веде викладацьку роботу у вищих навчальних закладах.

1983-й рік слід уважати переломним у житті Р.Я.Пирога з погляду інтеграції до наукового середовища. Він кар'єрно виріс, з інструктора став консультантом сектора суспільних наук ЦК КПУ. До сфери його службових обов'язків входила праця з академічними інститутами та вузівськими кафедрами історичного профілю, державними та партійними архівами. Йому довелося працювати з авторитетними колегами Ф.М.Рудичем, І.Ф.Курасом, В.Г.Кременем, В.Ю.Мельниченком, М.О.Шульгою.

Після обрання генеральним секретарем ЦК КПРС у березні 1985 р. М.С.Горбачова у СРСР розпочався складний період пошуків можливих шляхів

модернізації охопленого стагнацією суспільства та неефективної економіки. Цей період був пов'язаний, з одного боку, з розвитком процесів демократизації, а з іншого – наростанням кризових явищ у правлячій партії. Постає гостра потреба адекватної реакції академічної науки на суспільні виклики. Один із них полягав у тотальному перегляді радянського минулого. Р.Я.Піріг у цей час працює у тісному контакті з керівниками наукових інститутів: історії – акад. Ю.Ю.Кондуфором, археології – чл.-кор. І.І.Артеменком, історії партії – чл.-кор. В.І.Юрчуком, начальником Головного архівного управління О.Г.Мітюковим. Чимало складних питань доводилося вирішувати із заступником Голови Ради Міністрів УРСР П.Т.Троньком.

У червні 1989 р. Р.Я.Пірога було призначено заступником директора Інституту історії партії при ЦК КПУ – завідувачем партійного архіву. Під тиском громадськості політичне керівництво республіки пішло на певне розширення доступу до архівних фондів спеціального зберігання. Зокрема ЦК ухвалив постанову про публікацію документів з історії голоду 1932–1933 рр. в Україні.

Р.Я.Піріг став керівником колективу упорядників першого в історії нашої країни збірника статей і документів з цієї актуальної теми. Складними стали не тільки виявлення та відбір документів, але й видання книги. Членам редколегії Ф.М.Рудичу та С.В.Кульчицькому довелося відстоювати книгу на засіданні політбюро ЦК КП України. У 1990 р. вона вийшла друком і стала одним з основних джерел дослідження історії голодомору. У цей час учений бере активну участь у таких видавничих проєктах інституту, як «Про минуле – заради майбутнього», «Маршрутами історії», «Сторінки історії Компартії України: запитання і відповіді» та ін.

Архівна справа на багато років стала для Р.Я.Пірога сферою професійної діяльності. У напружені серпневі дні 1991 р. він разом із тодішнім начальником Головархіву Б.В.Іваненком готує проєкт постанови Президії Верховної Ради України про передачу архівів Компартії до державної архівної служби. Незабаром його призначають директором створеного на базі колишнього архіву ЦК КПУ Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Колектив архіву здійснював прийом та опрацювання документів ЦК та його установ, матеріалів колишнього КДБ УРСР, проводив їх розсекречення, налагоджував виконання численних запитів соціально-правового характеру, особливо щодо жертв політичних репресій, проводив публікацію історичних джерел.

Поряд із великою організаційною роботою в архівній сфері початок 1990-х рр. став для Р.Я.Пірога періодом серйозних наукових досліджень. Це був час становлення сучасної української історіографії, демонтажу зашкарублених радянських історіографічних концепцій, повернення в історичну пам'ять цілих пластів національної історії. Насамперед ішлося про реанімацію визначних постатей українського давнього і недавнього минулого, зняття з них тавра «буржуазних націоналістів». Увага Р.Я.Пірога сконцентрувалася на ґрунтовному вивченні життя і діяльності Михайла Грушевського. Він став автором численних статей, доповідей, документальних публікацій про видатного українського історика і громадсько-політичного діяча. Цей дослідницький доробок увінчала оригінальна монографія, присвячена останньому десятиліттю життя М.С.Грушевського. На її підставі 1994 р. Р.Я.Піріг захистив докторську дисертацію на тему «Життя і діяльність М.С.Грушевського в контексті політичної боротьби в Україні (1920–1930-ті рр.)». Це була перша серед вітчизняних істориків докторська дисертація з грушевськознавства.

Із приємністю згадую нашу спільну працю над підготовкою замовленого Міністерством освіти України посібника «М.С.Грушевський. Коротка хроніка життя і діяльності», який вийшов у світ 1996 р. українською й російською мовами. Не можу

також не пригадати переповнений дослідниками в першій половині 1990-х рр. читальний зал ЦДАГО, як і затишний кабінет директора архіву, який завжди був готовий піти назустріч проханням дослідників.

Із 1998 по 2002 рр. Р.Я.Пиріг очолював державну архівну службу України. Апарат Головархіву напружено працював над удосконаленням галузевого законодавства, нормативно-методичної бази, розширенням доступу до документної інформації, забезпеченням соціального захисту архівістів. У цей час було встановлене професійне свято – День працівників архівних установ. Розроблений під керівництвом Р.Я.Пирога проект закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» у грудні 2001 р. був схвалений парламентом. Велика робота була проведена у сфері інтегрування українських архівістів у світову архівну спільноту.

Професор Р.Я.Пиріг доклав чимало зусиль для розвитку досліджень з архівної справи та документознавства. За його сприяння в галузевому науково-дослідному інституті були відкриті аспірантура та спеціалізована вчена рада. Він був головним редактором журналу «Архіви України», щорічника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», «Вісника Державного комітету архівів України», низки неперіодичних видань.

У 2002 р. Р.Я.Пиріг залишає державну службу і стає головним науковим співробітником відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАНУ. Як зауважує сам ювіляр із легким сумом, лише тепер наукова творчість стала головною сферою його діяльності. Він продовжив грушевськознавчі студії, досліджуючи еволюцію федералістських поглядів М.С.Грушевського, принципи створення наукової біографії вченого і державного діяча, долю членів його родини.

Р.Я.Пиріг також був залучений до здійснюваної інститутом масштабної роботи з дослідження історії голодомору 1932–1933 рр., присвятивши низку статей проблемам пошуку та публікації тематичної архівної інформації, її джерелознавчому аналізу. Водночас учений вів копітку роботу з виявлення нових документальних свідчень трагедії українського народу у федеральних архівах Росії, центральних, галузевих та обласних архівосховищах нашої країни. Результатом цієї роботи став вихід у 2007 р. впорядкованого ним фундаментального збірника «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: Документи і матеріали» загальним обсягом 90 друкованих аркушів. Наступного року вийшов англomовний дайджест цієї книги.

Останніми роками у центрі дослідницьких зусиль Р.Я.Пирога перебуває історія одного з найбільш контroversійних державних утворень доби Української революції 1917–1921 рр. – гетьманату Павла Скоропадського. Цій складній проблемі він присвятив дві монографії, численні статті та доповіді, виступив співорганізатором кількох тематичних наукових конференцій. Під його керівництвом підготовлено збірник документів і матеріалів, які відображають діяльність уряду Української Держави та гетьмана Павла Скоропадського.

Р.Я.Пиріг – член авторських колективів таких масштабних видань, як «Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття» (2007 р.), «Політична система для України: історичний досвід та виклики сучасності» (2008 р.), «Історія державної служби» (2009 р.), «Історія українського парламентаризму» (2010 р.), «Енциклопедія історії України».

Вагомою є й науково-організаційна робота Р.Я.Пирога. Він є членом ученої та спеціалізованої рад інституту, майже два десятиліття працює у редколегії «Українського історичного журналу», входить до складу головних редакційних колегій «Зводу пам'яток історії і культури», серії книг «Реабілітовані історією», п'ятдесятитомного видання творів М.С.Грушевського та ін.

Значну увагу вчений приділяє підготовці наукових кадрів. Під його керівництвом захищено десять докторських і кандидатських дисертацій. Він був членом спеціалізованих рад кількох академічних та галузевих інститутів, очолював експертну раду ВАК України з історичних дисциплін. Попри нетиповий шлях Р.Я.Пирога як ученого, усе ж його науковий доробок доволі вагомий – понад 300 публікацій і майже 150 позицій наукового редагування, упорядкування та рецензування.

Багатолітня сумлінна праця та професійність ювіляра гідно оцінені державними нагородами та відзнаками – Заслужений діяч науки і техніки України (2001 р.), орден «За заслуги» III ст. (2007 р.), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2001 р.), Почесна грамота Верховної Ради України (2011 р.), Подяка Президента України (2002 р.), Подяка Кабінету Міністрів України (2002 р.), Відмінник освіти України (2001 р.), Почесний архівіст України (2010 р.).

Спортивний, підтягнутий, динамічний, із чудовим почуттям гумору, знанням безлічі історичних анекдотів та бувальщин, Руслан Якович Пиріг завжди у центрі уваги колег, його слово вагомо звучить на численних конференціях, засіданнях учених рад та відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАНУ, він сповнений планів і рішучості до їх здійснення. Вітаючи ювіляра, колеги, друзі та учні щиро зичать йому міцного здоров'я та творчої наснаги!